

Az apátnak itt csupán korlátozott jogköre érvényesül, az egyház tizedeiből kénytelen a püspököknek is részt adni, és bár kegyuraságának alapja a királyi adomány, ezt nem gyakorolja kizárólagos, a királyi egyházakat megillető jogkörrel, hanem az egyház alapítását megelőző időkre visszanyúló püspöki joghatóság elismerése mellett.

A kispesti Gellért-egyház további sorsáról XI. Benedek pápának a béli apáthoz intézett 1303. évi okleveléből értesülünk.¹⁹⁷ A veszprémi püspök panasza szerint a bélakúti apát elfoglalta a budai Szt. Gellért-egyházat és az ottani tizedekkel kapcsolatban is jogtalanul járt el. Az apátság itteni kegyuraságáról beszámoló utolsó adat 1351-ből maradt fenn a péterváradai apát és a kelenföldi plébános között létrejött szerződés kapcsán.¹⁹⁸ Ezt követően nem találunk több utalást az egyház sorsára vonatkozóan, a források az apátság kegyuraságát nem említik többé. IX. Bonifác pápa 1400. évi bullája az exemptus plébániák közé sorolja „plebania sancti Gerardi de suburbio oppidi Budensis”-t, ezzel az esztergomi érsek joghatósága alá kerül és a királyi kápolna 163 év elteltével újból elnyeri hajdani egyházi kiváltságát.

SASAD, ÖRS ÉS CSÍK EGYHÁZAI

A három középkori falu közül napjainkig egyedül Budaörs maradt fenn, Sasad hajdani fekvését nem ismerjük, valahol a Sashegy déli lejtője táján lehetett, Csík nevét és helyét a Buda-örstől nyugatra fekvő Csík puszta őrizte meg. Sasad Szt. András- és Örs Szt. Márton-egyházának XIII. századi története a kispesti Gellért-egyházhoz kapcsolódik, kegyuraságuknak az 1237. ill. 1243. évi eladományozása idején ennek fiókegyházaik voltak. Királyi kápolna eredetükről a már említett 1296. évi oklevél is beszámol, amikor a veszprémi püspök Pál örsi, Mikó sasadi és Miklós esíki plébánosokkal szemben megindított perét visszavonja, miután a többi Buda környéki királyi kápolna plébánosaival együtt igazolták régi kiváltságukat. A bélakúti apátságnak sasadi és örsi kegyurasága fokozatosan szorul háttérbe, a kispesti tizedpereknél Örs már nem szerepel, 1319-ben pedig a sasadi egyházzal együtt a veszprémi püspök joghatósága alatt áll. A esíki kápolna hol az örsi, hol pedig a keszi (Budakeszi) egyházak tartozéka.

Az egyházak XIV. századi tizedpereinek — az irodalomban sasadi dézsmaper elnevezés alatt váltak ismeretessé — jellemző vonása az egyházak lelkészeinek régi kiváltságaik visszaszerzésére irányuló küzdelme. A bélakúti apátság kegyuraságának megszűnése után a veszprémi püspök kizárólagos joga érvényesül itt, ennek megdöntése az a cél, amely a papságot nyílt ellenállásra készíti a püspökkel szemben, akárcsak a Csepel-szigeti plébániáknál, vagy a segesdi és leveldi egyházaknál. A király és udvara itt sem nézi tétlenül a küzdelmet, minduntalan kiesillan a perek lefolyását megörökítő közlések sorai között a királyi háznak az a színvallása, amely a papság ügyének támogatásával a kápolnák visszaszerzését célozza. A perek jelentőségére és horderejére fényt vet a római szentszéknek minduntalani beavatkozása is, holott az alsópapság fegyelmezetlenségével és engedetlenségével kapcsolatos ügyek általában egyházmegyei hatáskörön belül intéződnek el.

A sasadi dézsmaper XIV. századi eseményeit a következőkben ismertetjük: 1319. november 25-én a veszprémi püspök Pál segesdi, István leveldi, Ferenc sasági, Pál örsi plébánosokat nyilvánosan kiközösíti, mivel az esztergomi érsek biztatására joghatósága alá helyezkedtek, megtagadták az őt megillető járandóságok fizetését, ezen túlmenően a sasadi és örsi plébánosok az örsi tizedeket is lefoglalták.¹⁹⁹ Ugyanez év november 6-án a püspök ügyvédje bemutatja az érseknek a kiközösítő rendeletet és bejelenti, hogy a püspök a szentszék elé viszi az ügyet.²⁰⁰ 1320. szeptember 9-én újból kiközösíti a segesdi, örsi, leveldi, sasadi és esíki plébánosokat.²⁰¹ 1321. november 27-én XXII. János pápa megbízza a pécsi püspököt a sasági és örsi plébánosok ügyének kivizsgálásával.²⁰² 1322. május 10-én a pécsi püspök a segesdi, leveldi, sasági, örsi és esíki plébánosok ügyében a feleket Fehérvárra idézi.²⁰³ 1327. február 4-én a győri, egri és pécsi püspökök bizonyítják, hogy az érsek a visegrádi, örsi, sasági, esíki, segesdi és leveldi, valamint több Csepel-szigeti egyházat jogtalanul saját joghatósága alá vont.²⁰⁴ Ugyanezen a napon megegyezés jön létre az érsek és a püspök között, hogy az ügy vizsgálatára 2–2 megbízottat küldenek ki.²⁰⁵ 1340. május 15-én XII. Benedek pápa a császári prépostot a veszprémi püspök és a sasadi, örsi és esíki plébánosok közti perben bírónak rendeli ki.²⁰⁶ 1347. december 1-én az érsek Mihály örsi és Benedek sasadi plébánosok perét királyi

parancsra egy évre elhalasztja.²⁰⁷ 1349. május 6-án az érsek vikáriusa a pert királynéi parancsra újból elhalasztja.²⁰⁸ Ez ugyancsak megismétlődik június 2-án is.²⁰⁹ Június 3-án Balázs veszprémi kanonok tiltakozik a per hároméves halasztása miatt.²¹⁰ 1350. május 6-án az érsek a pert újból elhalasztja.²¹¹ 1354. május 13-án a pápai ügyhallgató a fenti papokat a pápai curia bírósága elé idézi.²¹² A per további folyásáról még számos oklevél tudósít, VI. Ince pápa 1356-ban ez ügygel kapcsolatban még két esetben bocsát ki rendelkezéseket, a per maga azonban még évekig elhúzódik. Kimenetelének körülményeit nem ismerjük, a jelek arra mutatnak, hogy Sasad és Őrs tekintetében a püspök alulmaradt, egyedül Csík maradhatott meg a kezén.

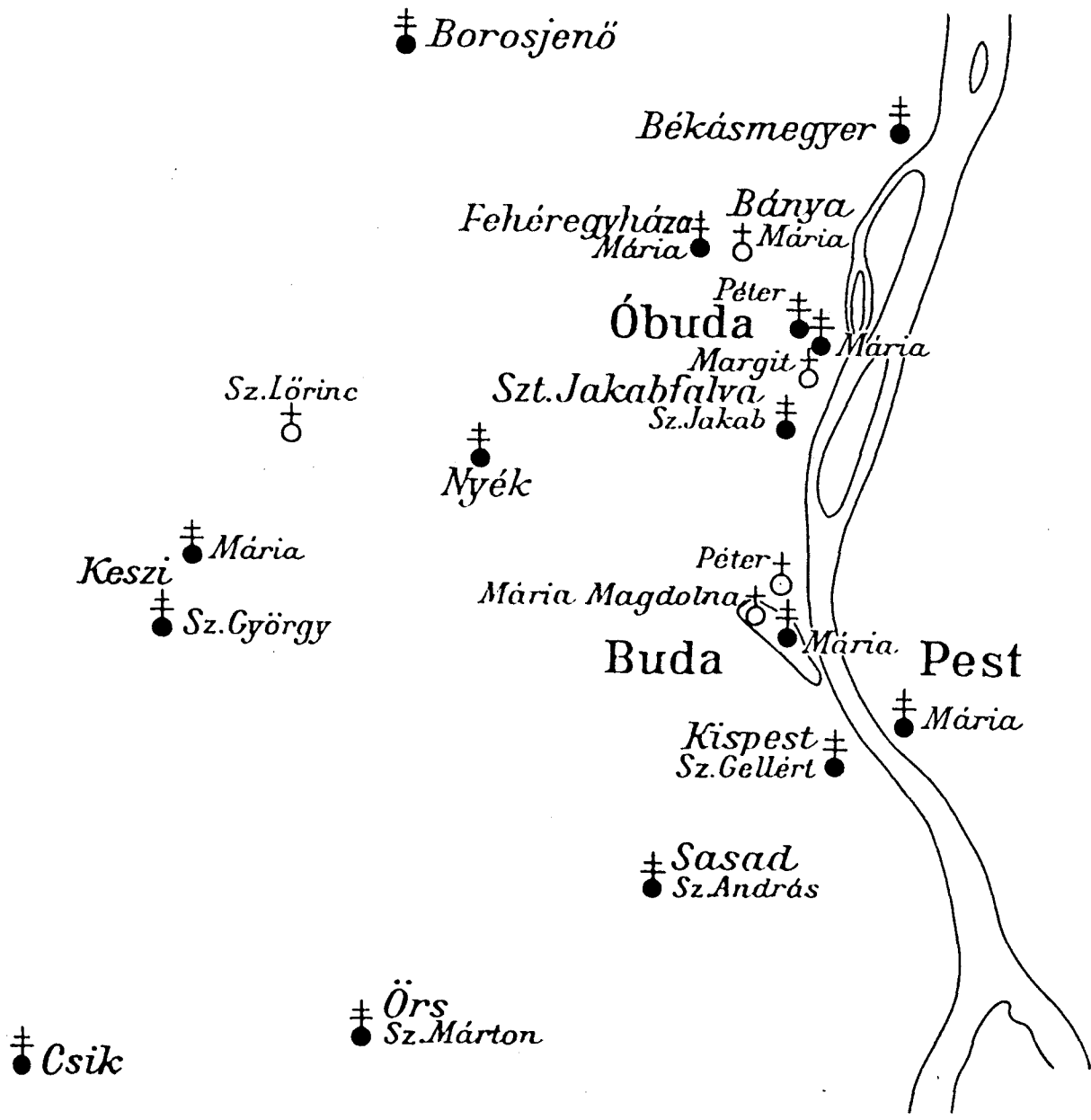
IX. Bonifác pápa 1391. szeptember 14-én megerősíti a sasadi és őrsi plébániák kegyuraságának Zsigmond király által az esztergomi káptalan részére történt adományozását.²¹³ Az 1397. évi káptalani visitatio a két egyházat ugyan még nem sorolja az exemptus plébániák sorába, csupán kiemeli, hogy azok jövedelme az esztergomi káptalané. IX. Bonifác említett 1400. évi bullája Sasad és Őrs plébániáit azonban exempteknek jelöli meg, ezzel elülnek azok a hullámok, amelyek a három királyi kápolna sorsának alakulása körül annyi vizályt idéztek elő. A felsorolt események bővebb magyarázatot nem igényelnek, önmagukban is szemléltetik a per hátterét és rámutatnak azokra a hatóerőkre, amelyek a királyi kápolnák régi jogainak visszaállításánál közreműködtek.

FELSŐ- ÉS ALSÓKESZI EGYHÁZAI

A középkori oklevelekben említett Keszi falu ma Budakeszi néven ismeretes. A falu maga ez időben két részre tagolódik, Felső- és Alsókeszire; ezeknek három egyházát ismerjük, a felsőkeszi Mária-, az alsókeszi Szt. György-, úgyszintén a szőlőhegyen álló Szt. Lőrinc-kápolnát. A három egyház joghatósági viszonyai hasonló állapotokat tükröznek, mint azt Óbudán és Kispesten láthattuk, a belterületen Mária és Szt. György kápolnája mint királyi kápolnák az esztergomi érsekhez tartoznak, a szőlőhegyen álló Lőrinc-kápolna, akár csak az Óbuda melletti Bánya, a veszprémi püspöké. Eladományozásuk és királyi kápolna jellegük megszüntetésének időpontját nem ismerjük, valószínűleg még a tartárjárás előtt következhetett be és a veszprémi püspök birtokába kerültek. Az a harc, amelyet a királyi kápolnák régi jogainak visszaállítására folytattak, itt dült a leghevesebben és ennek folytán az egyházak is gyakran cseréltek gazdát.

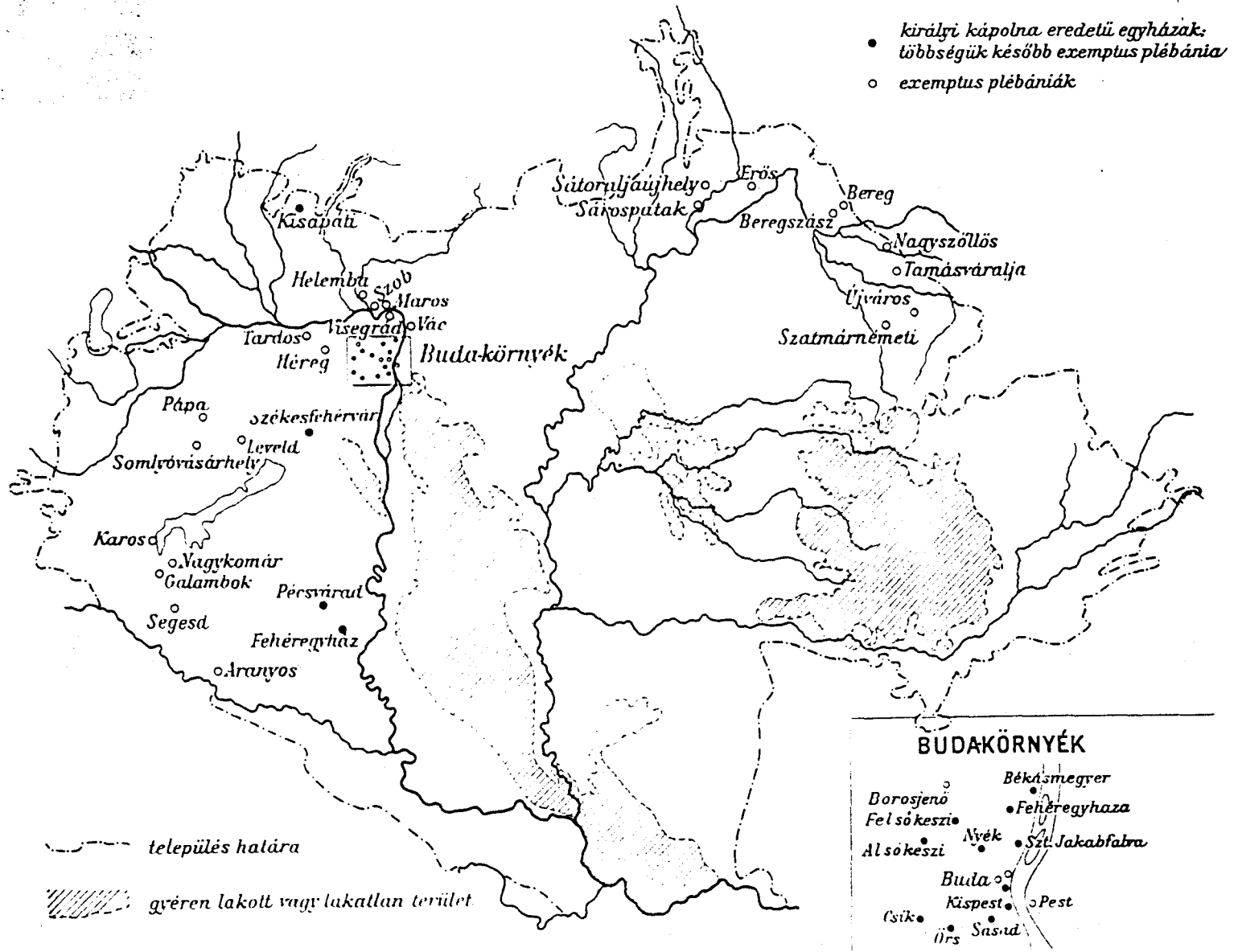
A keszi egyházakra vonatkozó első adat 1264-ből maradt fenn, Pál veszprémi püspök Albert pap ellen a keszi Szt. György-kápolna elfoglalása miatt indított per szentszöki felebbezését engedélyezi Péter papnak.²¹⁴ A püspök itteni jogköre tehát ez időben már több esztendő múlta tekintetett vissza. Közte és az érsek közti vizály váltakozó menetére jellemző, hogy 1290-ben az érsek visszaadja a püspöknek a Lőrinc-kápolnát, amelyet egy remete gondozására bízott. Ez az esemény arra mutat, hogy a Szt. György- és Mária-egyházak ez időben az érsek joghatósága alatt állhattak.²¹⁵ 1295-ben a püspök Buda környéki tizedeinek Prenner és Morthan budai polgárok részére történt borbodálásánál a felsorolt tizedkörletek között Keszit is említi, ez nyilvánvalóan a Lőrinc-kápolna tizedeire vonatkozhatott.²¹⁶ Ezt a veszprémi káptalannak már ismételtelen említett 1296. évi oklevelével is valószínűsíti, mert a püspök több Buda környéki királyi kápolna plébánosával együtt János keszi pappal szemben is elismeri a teljes tizedszedési és az érseki zsinaton való részvételi jogát.

1320. szeptember 16-án a budai káptalan előtt István veszprémi kanonok, banai plébános, az egymásmegyéhez tartozó több plébánossal együtt kijelenti, hogy János keszi plébánosnak a püspök ellen benyújtott felebbezését semmisnek tekinti.²¹⁷ Ugyanez év december 13-án XXII. János pápa a zirci apát, a fehérvári prépost és a domonkosok budai perjelje által visszahelyezteti Budai János keszi plébánost az avignoni útja alatt az alsó- és felsőkeszibeliektől megnyirbált javadalmainak teljes birtokába.²¹⁸ János keszi pap tehát az igazáért a pápához is elment; ismerte a kor utazási viszonyait, ami idő és fáradság mellett legfőképpen tetemes költséget jelentett, felvetődik a kérdés, hogyan jutott el egy magyar falusi pap Franciaországba? János keszi pap a nehézségeket alighanem magas pártfogók segítségével oldhatta meg. A következő két évtized osomónyoi ismeretlenek előttünk, a per továbbviteléről tanúskodik a pápának a váradi püspökhöz, a bélakúti és pécsváradi apátokhoz intézett 1350. évi felszólítása, vizsgálják ki, igaz-e az a hír, hogy Ádám alsókeszi plébános a felsőkeszi plébániát elfoglalta és a környéken tizedeket is szed.²¹⁹ A jelek szerint tehát ebben az időben a veszprémi püspök kerekedett felül, de hamarosan újabb fordulat következik be, mert június 6-án a veszprémi káptalan ülésén kihirdetik a pápai curia által hozott ítéletet, amely Ádám alsókeszi plébánost visszahelyezi a plébánia birtokába.²²⁰ Három nappal később ez meg is történik, Beke esztergomi kanonok Ádám papot ellentmondás nélkül visszahelyezi az alsókeszi Szt.

† királyi alapítás ⊠ egyházi alapítás

2. kép. Buda-környék plébániái a XIII. sz.-ban

1. kép. Királyi kápolnák és exemptus plébániák a XI–XV. sz.-ban